

Страшимир Крижев

В СТРАНАТА НА ПАЛМИТЕ

БЪЛГАРСКА **ИСТОРИЯ**

© Страшимир Кринчев, *автор*

© Мартин Чорбаджийски, *редактор*
и автор на бележките

© Александър Георгиев, *коректор*

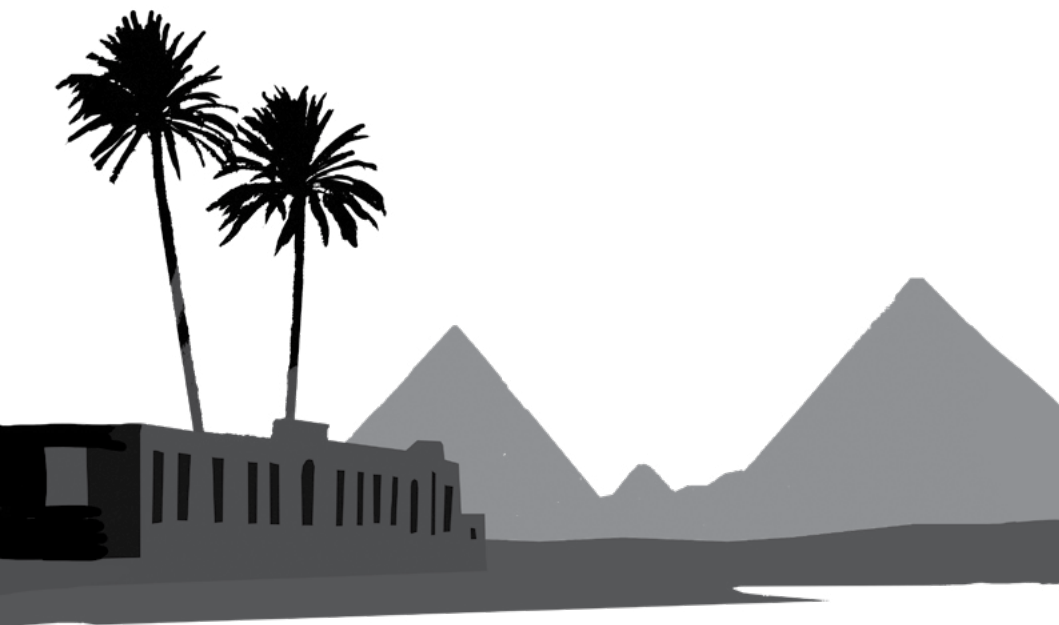
© Александра Младенова, *графично оформление и корица*

„БИ 93“ ООД
София, 2022 г.

ISBN: 978-619-7496-96-3

Странцимир Кричев

В СТРАНАТА НА ПАЛМИТЕ

София
2022

СЪДЪРЖАНИЕ

СТРАШИМИР КРИНЧЕВ В СТРАНАТА НА ПАЛМИТЕ	7
В СТРАНАТА НА ПАЛМИТЕ ПРЕЛЮДИЯ	15
ПО МОРЕ	24
ГЪРЦИЯ	43
ОТ ПИРЕЯ ДО АЛЕКСАНДРИЯ	84
ДВА МЕСЕЦА В АЛЕКСАНДРИЯ	93
ПЪТУВАНЕ ИЗ ЕГИПЕТ	112
В КАЙРО	165
ВЪЗВРЪЩАНЕ	208
БЕЛЕЖКИ	231

СТРАШИМИР КРИНЧЕВ

В СТРАНАТА НА ПАЛМИТЕ

Когато бях в България, мислех, че животът на чужбина все ще бъде по-хубав, по-пълнен и цветущ. Оказа се, че жестоко съм се мамил. Обетована земя никъде не съществува... Човек само се лъже по миражи и видения... В далечния африкански край аз обикнах своето отечество с нова, нежна и дълбока обич.“

Това заключение прави Страшимир Кринчев, авторът на пътеписа „В страната на палмите“, когато след няколкомесечно скитане из Египет най-накрая успява да се качи на параход за България. Глътката успокоение, която поема, съвсем не е случайна – в африканската страна българският писател живее в мизерно положение, трудно разговаря с местните, разчита на милостта на чужди хора и институции и нееднократно поставя живота си в опасност. Веднъж отпразвил се за родината обаче, той започва да изпитва ново разочарование от действителността, събудилият се копнеж към България отслабва и авторът завършва творбата си по следния начин: „Хубаво е там, дето ни няма“. Ако искаме да си обясним вътрешните терзания на писателя, трябва да разберем защо и как този човек се озовава в една екзотична за българите страна, чиято култура към онзи момент е твърде слабо позната за тях. Затова трябва да започнем от самото начало.

Страшимир Димитров Кринчев е роден на 15 август 1884 г. в Ямбол. Баща му е опълченец в Руско-турската война (1877 – 1878), участва в Шипченските боеве, а след това е доброволец и в Сръбско-българската война (1885 г.). Работи като бирник в Кюстендил, Трън и Боси-

леград. Получава скромна войнишка пенсия от 30 лв, недостатъчна за покриване нуждите на семейството, и затова отваря кафене, в което хазартът се практикува свободно. Строго възпитание в семейството налага майката Мита, произхождаща от изтъкнатия ямболски род на Папазови. Впечатляващо за нея е, че макар неграмотна, тя знае съдържанието на всички книги в домашната им библиотека. Страшимир има двама по-малки братя – Йордан и Борис. Подобно на повечето деца, той започва да учи в родния си град, но не успява да завърши гимназия, след като през 1898 г. бива изключен, когато, запленил от социалистическата идея, взема участие в организирането на ученически бунт. Изключването става причина да напусне Ямбол и да търси прехраната си другаде. Това се случва през 1900 г., а за път със себе си взема само вързоп с дрехи и около 2 лева от касичката на своя брат Йордан.

Озовава се в Бургас и постъпва в общинска работилница, където живее при тежки условия – спи на работното си място в широко и студено помещение, а освен това почти остава без свободно време. Случва се така, че в крайморския град попада в света на книжовната и издателска дейност и става коректор и експедитор във в. „Нова епоха“. Незавидното му положение го кара скоро да напусне Бургас и по-късно да се установи във Варна, където е нает в книжарницата на марксиста и публицист Георги Бакалов. По време на варненския си престой Кринчев взема активно участие в местното социалистическо движение и става член на БРСДП (т.с.). В морската столица го застигат и новините за смъртта на баща му и на брат му Борис.

През 1903 г. се завръща в Ямбол и е нает за библиотекар в градското читалище, но още в началото на следващата година напуска. След 1904 г. се оттегля от активната социалистическа дейност. Отново поема към

Бургас, където се труди в новооткритата медна мина край града – първо като рудокопач, след това като надзирател. Прехвърля се в Пловдив и там работи в една хлебопекарна. Към края на годината опитва късмета си в столицата, но положението му става още по-тежко, защото в повечето случаи не може да намери работа и в резултат на това често гладува.

В края на 1905 г. отново се завръща в Ямбол, а в следващите месеци изкарва военната си служба. Обратно в София продължава нещастното си съществуване. Припечелва известна сума, след като негов разказ е одобрен за публикуване в столично списание. През февруари 1907 г. се отправя за Варна с идеята да замине от там за чужбина. Първоначалната му идея е да тръгне към Венеция или Марсилия, но липсата на пари не му позволява такова удоволствие, затова от Пирея хваща параход за Александрия. В „страната на палмите“ неговият несретен живот продължава, но същевременно е изпълнен с невероятни приключения – преминава с лодка по р. Нил, пътува от Александрия до Кайро, изминавайки по-голямата част от пътя до там пеша, скита нощем из голямата пустиня, покатерва се на върха на Хеопсовата пирамида и вижда мумиите на великите египетски владетели.

В крайна сметка успява да стигне до България с помощта на българското представителство в Атина и за трети път се завръща в Ямбол. През юни 1907 г. Тодор Влайков го привлича като коректор в своето списание „Демократически преглед“, където Кринчев публикува разказа си „Боят на орлите“. Това дава начало на ползотворен творчески период и той се включва в работата на още няколко издания, сред които списанията „Съвременник“ и „Гражданин“, както и вестник „Време“. Тогава прави първите си изяви в литературната критика, като впоследствие пише материали и рецензии за тру-

добе на Иван Вазов, Кирил Христов, Хенрик Ибсен, Иван Тургенев и др.

През 1908 г. се мести в Дирекцията на статистиката, а година по-късно е назначен в Българската телеграфна агенция (БТА), където се издига до редактор. Продължава и с трескавата творческа дейност. На страниците на хумористичното списание „Барабан“ излизат творбите му „Из моя гардероб“, „Писател и четец“ и „Страшна история“ (всичките от 1908 г.). В „Демократически преглед“ се появяват два от най-известните му разкази – „Венера Милоска“ (1908 г.) и „Дневник на художника“ (1909 г.). Трябва да се споменат и направените от него през следващите години преводи на „Мраморната воденица“ от Херман Хесе (1911 г.), „Сватбата на Фигаро“ от Пиер дьо Бомарше (1911 г.), „Ватек. Арабска приказка“ от Уилям Бекфорд (1912 г.), „Мечти“ от Антон Чехов, включен в една книга заедно с второто издание на „Дамата с кученцето“ (1912 г.).

И точно когато сякаш най-накрая в живота му настъпва известна стабилност, избухва Балканската война. Непосредствено преди мобилизацията Страшимир Кринчев завършва последния си разказ „Черния щърк“, публикуван посмъртно в „Демократически преглед“, кн. 7 от 1914 г. Присъединява се с ентузиазъм и служи в 10-а рота на Първи софийски пехотен полк, а за проявите си на бойното поле е отличен с кръст „За храброст“. Не така стоят нещата с Междусъюзническата война, в която вижда един ненужен конфликт, различаващ се от предишния. Това не го спира отново да се сражава за родината. В битка получава рана в ръката, но бързо се завръща на бойното поле. На 14 юли все още не е напълно излекуван, но участва в сражение близо до Горна Джумая. Там е ранен във врата, а след това куршум пронизва гърдите му. Издъхва в Дупница на 15 юли и е погребан в обща братска могила извън града.

Трудовете на Страшимир Кринчев привличат вниманието на критици и изследователи дълго време след смъртта му. Посмъртно излизат неговите разкази, нови издания на пътеписите му. Изцяло посветен на личността му е бр. 438 на в. „Литературен глас“ от 1939 г. Същата година е сформиран комитет начело с Тодор Влайков за издаване на събраните му съчинения. Предвидени са общо четири тома, но за съжаление, комитетът успява да издаде само един, който представлява ново издание на „В страната на палмите“ (1942 г.). Голяма част от подготвените за печат материали от различни източници са унищожени по време на англо-американските бомбардировки. В годините на Народна република България се правят по-сериозни изследвания върху неговите живот и творчество. Биографични бележки са писани от Иван Богданов*, а Славчо Иванов публикува извадки от неговия дневник на страниците на „Литературна мисъл“**. Той пише и монография, подробно разглеждаща торческия му път***, а преди него подобно изследване прави и Бистра Ганчева****. Всички тези трудове ни помагат да опознаем личността на Страшимир Кринчев и видовете литературни произведения, които той пише – немалкия брой разкази, фейлетони, импресици, стихове в проза, преводи. Не бива да забравяме и пътеписите му – „Сред Рила“, „Пътуване из Родопите“, „Белмекен“. Естествено, водещо място сред тях заема „В страната на палмите“.

* Богданов, Ив. Спътници на първенците. С., 1960.

** Иванов, Сл. Страници от дневника на Страшимир Кринчев – Литературна мисъл, кн. 8, 1977, 109 – 122; Същият. Дневникът на Страшимир Кринчев – Литературна мисъл, кн. 4, 1978, 137 – 154.

*** Иванов, Сл. Хубаво е, където ни няма. С., 1991.

**** Ганчева, Б. Неочуждената пътека на пътеписеца. Пловдив, 1989.

На вниманието на читателите представяме именно това ново издание на най-известното му произведение. Пътеписът е съставен въз основа дневника, който Кринчев води по време на пътуването до Пирея, Александрия и Кайро. Известно време търси издател, но отделни откъси се появяват още през 1907 г. в сп. „Гражданин“ и „Демократически преглед“. През 1910 г. излиза първото цялостно издание, част от поредицата „Евтина библиотека“ под редакцията на К. Т. Митишев. Оттогава до днес книгата се радва на още три самостоятелни издания, а през 1968 г. е включена в том с избрани произведения на Страшимир Кринчев с редактор Иван Сестримски*. През 2014 г. откъс от нея излиза в сборника на Роман Хаджикосев „Пътуващият българин“**.

„В страната на палмите“ не включва всички страници от дневника на Кринчев. С това може да се обясни и известното несъответствие в номерацията на някои глави, което е видимо още в първото издание и остава непроменено във всяко следващо. В настоящото този подход отново е запазен. Книгата проследява последните дни на писателя в София, отпътуването му за чужбина с неговия стар приятел Стамен Дженков – Илич, впечатленията от Истанбул, Атина и Пирея. След това, вместо в Европа, съдбата ги хвърля в Александрия, а впоследствие Кринчев посещава и още няколко египетски града заедно с руските политически емигранти – Алберт и Михаил. Особено силни са изживяванията му в Кайро, откъдето тръгва по обратния път.

Пътеписът на Кринчев може да се оцени като достойно продължение на емблематични литературни произведения от този жанр, дело на бележитите български

* Кринчев, Ст. Избрани произведения. С., 1968.

** Хаджикосев, Р. Пътуващият българин. Благоевград, 2014.

писатели Иван Вазов и Алеко Константинов. Същевременно той е много по-различен – авторът пише своите бележки от гледището на човек, заминал в чужбина почти без пари, в търсене на по-добър живот за самия себе си. Много е важно да подчертаем силното чувство на хуманизъм, проявено от публициста, независимо дали става дума за гърци, араби или българи, ще видим как се съчетават размислите му върху големите събития и личности от човешката история на фона на всекидневната борба за насъщния хляб. Също така ще забележим и патриотизма на ямболията. Наистина този патриотизъм не е толкова пламенен и изявен като при други негови съвременници, но е запазил най-важния си елемент – любовта към народа. Това проличава и от многобройните сравнения, които прави между България и Египет. През Балканската война той доказва родолюбието си още по-категорично с решението да откаже назначение като военен кореспондент на БТА и да се включи в бойните редици на българската армия, където намира и своята гибел.

Изследователите на творчеството и живота на Страшимир Кринчев посочват, че той остава забравен от обществеността. Подобна оценка може да се приеме за вярна и в наши дни. И въпреки това, фактът че негови произведения отново възкръсват, а със сигурност и ще продължат да възкръсват, потвърждава думите на Борислав Арабаджиев от цитирания по-горе брой на „Литературен глас“: „Сърцето на Стр. Кринчев, това скитнишко сърце, престана да тупти. Обаче любовта към хората, тази ценна любов, която купеше у него, не изчезна заедно с Кринчев. Отразена за вечни времена в творчеството му, тя ще скита по земята, като него, и ще движи хорските сърца“.

В СТРАНАТА НА ПАЛМИТЕ

ПРЕЛЮДИЯ

I

Никога по-рано през своя живот не бях се чувствал тъй самотен. Аз живеях като контрабандист в къщата на един чужденец, заселен още преди двадесетина години в София. Той се прехранваше от даването пог наем на мебелирани стаи, но уверен съм, че не би просъществувал дълго, ако всичките му квартиранти бяха като мен. Аз бях твърде щедър на обещания, но те не можеха да заменят студения метал и съзнанието за безизходността на моето положение ме обземаше с все по-голяма сила и всеки нов ден ми причиняваше неизразими мъчения. Аз се усещах като човек, увиснал във въздуха, свързан за ръцете, който прави с тялото си отчаяни движения да се освободи, но не може. Той търси с нозете си някакъв твърд предмет, за да отпочине, но не намира... Светът е широк и неизмерим, близо нейде протича кипящият, сладък живот, но пустиня е пред неговите очи и той се чувства най-нещастният измежду нещастните.

Всяко утро, щом се събуждах на своето чисто и меко легло, аз дълго лежах неподвижен, извърнал глава към светлия прозорец. Бе януари месец, аз нямах гърва и това ме заставяше въпреки моя навик да прекарвам колкото се може по-дълго в леглото.

В съседство с мене живееше някакъв загадъчен човек, на прекарала вече възраст, който цял ден изрязваше ку-

пони, туряше ги в пликове и ги изпращаше по пощата, неизвестно къде. Той бе човек с твърде хуманни нрави и съвсем неочаквано няколко пъти ми предлага от своите дърва. Разбира се, че аз всячески отказвах да приема такъв подарък, като го уверявах, че изобщо на студа се чувствам по-добре и по-здро̀во. Но той като че не искаше да слуша моите обяснения, донасяше лопата жар и моята печка скоро весело запламтяваше.

По народност моят съсед бе поляк, вследствие на което ние почти не говорехме. Помежду ни бе се установила някаква мълчалива симпатия, която ние изказвахме повече в действия, отколкото в думи. Нашите две стаи имаха общ вход и за да отиде у себе си, той трябваше да мине през моята стая. Повечето пъти той оставяше вратата, що съединяваше моята стая с неговата, отворена. По такъв начин аз се ползувах с безплатно отопление и поне отчасти можех да се избавя от острите януарски студове.

Когато тръгнах от своя роден град за столицата, аз имах всичко четиридесет и няколко лева пари, които бях получил от продажбата на част от нищожната си библиотека. Още в края на първия месец страхливо се гушеха в джоба ми последните сребърни монети и аз с тъпо отчаяние гледах как те се изплъзват от ръцете ми, без да мога да сторя каквото и да било за тяхното задържане. Аз живеях като последния бедняк и се хранех, колкото да не умра от глад (впрочем аз имах странното убеждение, че от глад никога не може да се умре!). Повечето пъти аз се задоволявах само с вечеря, която обикновено се състоеше от парче сирене и хляб..

Сутрин, преди да изляза вън на улицата, усещах главата си пълна от нови планове и надежди. Не успяваше да залезе слънцето, и от тях не оставаше нито следа. Всеки нов ден аз си отбелязвах адреса на някоя нова редакция

и питах за работа, но работа нямаше никъде. Излизаше дори, че хора имаше повече, отколкото бе нужно...

Из улиците на града аз вървях все тъй богдро и спретнато и само когато се затварях насаме в мъничката си стая, свободно се предавах на черните си мисли. О, тия мисли бяха твърде черни, по-черни и от самата студена, мразовита нощ, що се разстилаше навън. Те ми навяваха ужас, като че ли близо някъде дебнеше смъртта...

Една вечер, връщайки се дома след целодневно безсмислено скитане из града, аз намерих на масата си отворено писмо, с което редакторът на едно софийско списание ми съобщаваше, че моят разказ щял да бъде напечатан и че той бил твърде сериозна и издържана работа... Аз най-малко очаквах такова щастие и се радвах като дете. Моят пръв опит, за който се срамувах и се извинявах пред редактора, че имам смелостта да го пращам за печат, се приемаше с похвали! Аз се усещах като човек, когото неочаквано са повдигнали няколко аршина по-високо, и изведнъж почнах да гледам съвсем радостно на живота и хората...

След четири дни аз направих коректура на своя разказ и тутакси след това получих срещу него десет лева хонорар – за жалост, разказът бе само от четири печатни страници! – и десет лева аванс за бъдещи мои работи...

II

На трети февруари вечерта аз вече пътувах с бързия влак за Варна. Душата ми ликуваше от опиянение и радост; усещах се като човек, комуто внезапно са изникнали криле, и той се носи там, където иска.

Такива работи се случват само насън.

А действителността, която преживявах по него време, изглеждаше хубава като сън.

Първото нещо, което би ви учудило твърде много, е, че аз пътувах в първа класа, ползвайки се с всички ония удобства, за които може да мечтае и най-големият охолник на този свят.

Когато получих първия си хонорар от любезния редактор, аз изведнъж реших, че като мене човек няма защо да си губи дните повече в България и трябва час по-скоро да бяга в чужбина. Разбира се, че средствата, с които разполагах, съвсем не бяха достатъчни за това, но аз бях убеден, че щом веднъж щастието ми е потръгнало, то няма да ме остави насред пътя...

По него време голямата стачка на българските железничари бе в своя край. Софийският стачен комитет¹ играеше ролята на революционна организация, която бе турила ръка на тъй наречените държавни железници и в продължение на няколко дни бе техен пълен господар, докато същинският господар, държавата, не бе се съвзел още от нанесените ритници и плесници. Един от членовете на този комитет, чиновник в Дирекцията на железниците, мой близък приятел, като узна затруднението, в което бях поставен, ми предложи да ме изпратят като делегат на стачния комитет за Варна...

Аз все повече се убеждавах, че самата съдба благоприятства моето решение и ме тика в пътя на приключенията...

Вечерта на същия ден ме посети хазаинът и щом ме видя тъй радостен, сам се зарадва... Аз съвсем чистосърдечно и искрено го излъгах, че съм назначен чиновник в Шумен и че още на другия ден трябва да замина, за да заема длъжността си. „Понеже – прибавих аз загрижено –

парите, с които разполагам, едва ще ми стигнат за път, то ще остане да платя своя дълг от провинцията.“

Хазаинът бе добър човек и лесно се съгласи. За гаранция му оставих своя сангък с всичкия ми излишен багаж.

Но аз не заминах на другия ден, а същата вечер, към 10 часа, тихом се измъкнах, като да вършех престъпление, чувствайки, че не ще мога да изиграя новата си роля докрай и може би ще издам същинските си намерения.

Моят съсед не бе в къщи, по-рано не бях му говорил за своето заминаване и слизайки крадешком по стълбите, живо си представлявах какво голямо учудване ще му причини моето внезапно изчезване...

III

По-бързо! По-бързо! Животът е хубава и красиво нагласена песен и само от нас зависи дали ще можем да я изпеем по-добре, или по-зле. О, аз чувствам, че не ще бъда най-лошият измежду певците... По-бързо само!

Пердетата на моето първокласно купе са спуснати. Мъждее свещ отгоре. Аз съм сам-самин и в полудрямка се изтягам на мекото кадифено канапе. „Колко животът е интересен, колко е интересен!“ – повтарям аз на себе си и жадно впивам поглед през запотените стъкла в тихата нощ, където се белее снегът.

На различните гары при мен идват непознати хора, служещи по железниците, и загрижено разговарят, като ми докладват за състоянието на персонала по станциите. Всички са научили, че с бързия влак пътува делегат. Кой може да знае каква важна мисия му е възложена?!

Когато тренът потегли, аз оставам самин, изваждам бележника си и записвам всичко ново, което съм на-

учил. На мене самия почва да се струва, че някой ми е възложил важна мисия, от изпълнението на която ще зависят съдбините на много и много хора... И аз устръмно записвам куп гроболици, които в нея минута ми се струват необикновено важни и които сега за лишен път ме убеждават в моята непригодност за живота...

Гара Джулюница. Неинтересно. Тренът се баби само една минута.

Гара Стражица. Името на началник трена е... (не се чете).

Асеново – Царевец. На гарата има много дърва и много вагони. Село не се вижда. Само две голи бърда се чернеят в нощта. Една кръчма и хижа се дими насреща. Чува се гласове на пияни хора.

Борисово. Няма изменници... Тренът, както и в предишните гари, се баби много малко (само една минута) и е невъзможно да се говори с нови хора.

Попово. Също. Напоследък изменници няма. Във всички тия гари стачниците са приети на работа без никакви пречки. Попово изглежда на хубаво, оригинално градче. На пръв поглед напомня разкошни дачи. Издалеч оставя впечатление, че е без улици. Селски къщи няма. Само тук-там големите дворове са заградени с плетуща. Часът е точно десет... По пътя минават турци. Возят дърва. Воловете дърчат сено и тъпо гледат на железницата, която бързо отминава и ги оставя едва да се влачат с бедните си стопани из снежната гола равнина. Какво ли мислят помръзналите волове, гледайки желязното чудовище, от ноздрите на което изхвърчат гъсти облаци дим? Какво ли мислят турците дървари? Мъчно е да се каже... Какво биха могли да мислят голите дървета, които като призраци се мяркат из снежното поле? Какво би могла да мисли самата мъчлива, покрита със сняг земя?

По-бързо, по-бързо се плъзгай ти, моя многошумна, желязна птица! Аз се задушавам в разваления въздух на моята родина и усещам как млад, пълен с толкова жизнени сили, умирам в земята, която ме е откърмила, която аз тъй страстно, тъй безумно обичам и която сега ме изхвърля из своите недра. По-бързо! Аз копнея за нов живот, за нови хоризонти и шеметни висини. Аз се чувствам безстрашен и силен като лъв. Кой може да ме спре или възвърне назад? Кой е по-силен от лъва?

IV

- О, редакция, здрасти!
- Здравсти, колега!
- От колко дни си тук?
- Вече три дни.
- Ще се бавиш ли много?
- Егва ли. Чакам да получа паспорт и тутакси замислям за странство.

Тука очите на моя стар приятел живо загоряха.

- За странство? Че кажи бе, любезний! Аз тъкмо другар търся за далечен път. Гледай щастие!

Това бе в Морската градина. Илич ме взе под ръка и ние надълго и широко си поверихме нашите интимни планове и намерения.

Илич – неговото същинско, но забравено име бе Стамен Дженков – бе по професия художник и отчасти поет. Две години той бе следвал рисувално училище в Одеса и сега се препитаваше с правенето на фирми и всевъзможни портрети. Той водеше необикновено авантюристично съществуване и макар че бе пет години по-стар от мене, но бе лекоумен и мечтателен

като гимназист. Още от малък останал сирак, той трябваше да преодолява страшните мъчности на суровия живот, самин, без чужда подкрепа. В гимназията той бе се издържал с продаването на вестници и книги из улиците. По-сетне, като ученик в рисуващото училище в Одеса, работел във фурна и така, сред мизерия, прекарал най-хубавите години от своя живот. Неочакваната ми среща с него подейства на моите обтегнати нерви като освежителна струя. Ние почнахме съвместно да нареждаме нашето отпътуване за странство. Моята нетърпеливост растеше с часове и минути. Аз се страхувах, че всеки нов ден някое непредвидено обстоятелство може да попречи на отпътуването ни. И дните почнаха да ми се виждат ужасно мъчителни и дълги.

V

На масата пред нас лежаха купчина пари. Тъкмо четиридесет и три лева и няколко стотинки... Нашият общ капитал... Наистина, потребна е гениална изобретателност, за да могат двама души да пропътуват такова голямо разстояние с толкова нищожни средства. Уви! И гениалният изобретател би бил безсилен тук, ако щастливият случай не дойде на помощ.

А по всичко изглеждаше, че щастието не преставаше да ни гони.

Илич извади от джеба си писмото, което току-що бе получил, и почна да ми го чете, но съвсем ниско, почти шепнешком: „Любезни дружища! Получих ви писмото и съдържанието му разбрах. Нашият параход заминава в петък вечерта за Пирея през Цариград. Малко преди

заминаването вие ще се качите на парахода, след като заверите документите си при паспортния пристав. Останалото аз сам ще наредя. Здравейте! Юлий Константинович“.

Аз изплясках с ръце от радост.

– Най-после свършено. Ние няма да се крием в хамбарите на парахода! Ще можем да пътуваме като всички порядъчни хора, дявол да го вземе!

– Работата е, че не всички порядъчни хора могат да пътуват като нас – засмя се Илич.

– По дяволите! – повтарях аз гръмко и лудо скачах. – Удивителни неща ще има да видим и да преживеем! Аз се чувствам като човек, който неочаквано е получил грамадно наследство.

Илич мълчаливо се усмихваше на моя прекален оптимизъм, като човек, който много неща е видял и основателно познава живота.

ПО МОРЕ

I

Тежките, дебели въжа, с които параходът е привързан към кея, са прибрани, котвата – вдигната. Матросите неспирно тичат насам-нататък. Командирът дава последните си заповеди и параходът бавно се отдалечава от брега. Заедно с него се отдалечаваме и ние – неволни пътници за далечната чужбина...

Цялото пристанище е оживено. Бели кърпи и шапки се развяват във въздуха, сърдечни благопожелания и топли приветствия за добър път долитат до слуха ни.

– Не забравяйте да поздравите Морица! – чува се познат глас от брега. – След месец-два може да се видим в Марсилия...

Водата около парахода се гърчи в мощни конвулсии и се покрива с пяна; кърмилото силно маха с железните си червени перки, като че ли морско животно се бие там, и лодките страхливо отбягват големите дълги, които насмалко не ги заливат.

Тълпата лека-полека се разотива и само тук-там се мяркат размахани кърпи и шапки. Шумът на водата затихва, оживлението намалява и върху душата се спуска тъмната сянка на тиха и сладка скръб.

Параходът минава между двата току-що запалени фенера при входа на пристанището, стига до фара в края на вълнолома и навлиза в открито, свободно море. Като че ли той е разкъсал тежки вериги и сега волно си отгъхва на свобода и простор.

Макар че с настъпването на нощта студът още повече се усилва, но ние с Илича останахме върху палубата на парахода и с остра сърдечна тревога гледахме на хълмистите, голи брегове, които все повече се отдалечаваха и губеха в далечината. Вятърът немилостиво се увираше зад дигнатите яки на нашите зимни палта и ние се принудихме да търсим убежище до високия комин, дето въздухът бе по-топъл и мек.

Лежейки върху горещите железни плочи, аз неволно си припомнях различни преживени неща, припомнях си как отколе, твърде отколе, късно през нощта се разхождах по вълнолома, който сега едва се чернее като тънка ивица в морето. Тогава аз се чувствах самин, изоставен и чужд на целия свят. Животът бе се нагсмял над бяновете ми, над младежките ми надежди и ген из ген продължаваше да руши всички хубави и несбъднати мечти. Той рушеше и аз едва сварвах от останките на разрушеното да строя нови въздушни кули, в които се чувствах тъй свободен и горд... Страстно, с всичкия порив на младата си душа аз исках да избягам от този безсмислен и празен живот, да избягам в чужда и далечна земя, за да не виждам бездушните и жалки хора на моята родина, които в безумния водовъртеж на живота забравят за светлата човешка мисъл, за божествената искра, която свети в душата на всекиго от тях, и се предават в служене на ненаситното и плътоядно животно. Аз жадувах за простор, за волен и безграничен полет на мисълта, а в замяна на туй животът ми предлагаше тесен и мрачен затвор, като че ли искаше да ми каже: „Между неговите четири стени ти ще прекараш годините на увличащата се младост, на разсъдливата възможност и вехнещата старост и всичкият простор на ширната земя ще остане за тебе само хубава и несбъднима мечта“.

Тогава, в същата тази вечер, когато в скалите като живи се плискаха немирните вълни, от пристанището излезе някакъв параход, цял облян със светлина и оживен от пътници. Той се устреми в тъмната галечина на нощта и върху него се виждаха огньовете, що плуваха като рояк грамадни светулки над черната водна повърхност. И в нея минута мен тъй силно се искаше да бъда на този параход, да избягам нанякъде, чувството на мъчителна самотност и лишеност в живота ме обзе с такава власт, щото аз заплаках и моите сълзи бяха горчиви като морските капки, що мокреха лицето ми.

II

Градът почти се не виждаше. Мъгливата, студена февруарска нощ го погълна и едва-едва се мяркаха в хоризонта неговите трептящи светлини.

Илич стоеше навесен над борда и замислено гледаше водата, що се плискаше под нас. Тиха тъга бе разляна по неговото лице и предаваше особен, мечтателен блясък на сините му очи, които едва се показваха изпод прихлупения му каскет.

Скоро той почна да пее, като че ли самите вълни му подсказваха думите и мелодията на песента, а той послушно изпълняваше...

*Цети, корабе, тез води, усилвай своя бяг,
където щещ ме изведи,
но не на бащин бряг!...*

Аз слушах песента на Харолда Чайлд² и си мислех: „Лека нощ, отечество! Макар че бягам от тебе, но аз все пак те

обичам. Обичам те не за твоите балкани, не за твоите богатства, не за фалшивия блясък на твоите властници, а за твоите нещастия и за твоя тънещ в невежество и нищета народ! Обичам те не зарад твоите велики мъже, защото ти ги нямаш, не зарад твоята слава и изкуство, задушено още преди да се роди, а обичам те зарад хилядите твои днешни и утрешни бездомници, които се раждат в тъмнина и целия си живот посветяват за служене на светлината и доброто. Лека нощ на вас, безприютни и страдащи братя, на вас, скъпи другари, които в мрака на живота хвърляте лъчи на просвета и подготвяте тържеството на по-радостни и щастливи дни... Лека нощ и на вас, безмълвни родни брегове!“

Студеният зимен вятър и шумните вълни акомпанираха на моята безгласна прощална песен...

III

Големият хамбар, който служеше за трета класа, гъмжеше от пътници, повечето турци. В главата ми страшно шумеше и пред моите полузамъглени очи се очертаваше силуетът на белобраг турчин, който, коленичил между спящите жени и деца, усърдно се молеше, като прилепяше чело в пода, изправяше се и пак се навеждаше.

Измъчен от задушливия, спарен въздух, аз заспивам неспокоен, изпълнен с кошмарни видения на сън. Нещо студено и тежко ми притиска гърдите и аз едва поемам гръх...

Когато се събуждам, усещам челото си мокро от влага.

Туркинята, която лежи близо до мене, изтежко хърка. Аз виждам Илича сгушен до брашнените торби, наслагани високо до самия покрив. Почернелият фенер

пръска наоколо си бледи, несветещи лъчи, като че ли се намираме в дълбоко, влажно подземие... Далече нейде гърмят машините и само този глух шум ми напомня, че ние пътуваме...

Страшният хлад неприятно реже лицата, студеният вятър се увира в шията и ние неспокойно се разхождаме по палубата. Илич е цял във възторг и не може да се нахвали с хубостите на малоазиатския бряг. Ние сме вече при устието на Босфора... Високите, отвесни брегове са покрити със зеленина. В България оставихме дълбок сняг, а тука пролетта е вече подмладила земята.

На хоризонта се димяха комините на два парахода. Близо до нас друг параход дигаше котва. Като сънлив човек, който се разбужда и бърза да разпръсне последните видения на нощния сън, той тежко лъхтеше, скърцаше, мърдаше насам-нататък и изпълняше въздуха със смесени звуци. Илич разказва, какво нощем от единия бряг на Босфора до другия прехвърляли дебел, рждясал синджир, който на сутринта издърпвали. Аз си въобразих такъв синджир, висящ над водата, и ми стана смешно. Наистина някога хората са вършили подобни забавни шеги! Сега те се струват легенди, на които не всякога може да се вярва.

Нашият параход навлиза в тесния проток, заграден от двете страни със зелени високи хълмове, и Черно море се стеснява и губи между двете ивици земя и небето.

Навсякъде, по хълмовете и низините на двата бряга, стърчат старите укрепления на Цариград. Те приличат на феодални замъци. Високите, цилиндрически кули, зъбестите, капризно разхвърляни стени пренасят в царството на средните векове и вие би искали да съзрете могъщия феодал върху неприветната каменна кула...

Но старите укрепления са запустели, в тях няма жива гуша и те напомнят отколешни мъртвци, кои-

то кой знае защо са останали непогребани. Новите модерни укрепления не се нуждаят от високи стени, от непристъпни кули. Те са ниски, двуметрови насипи, покрити със зеленина, и напомнят хубава, грижливо разработена градина, която се простира по двата бряга на Босфора. Тук и там, между зелените насипи, тъпо гледат на вас черните уста на смъртоносните, изтребителни оръдия. Като стаго тълени неподвижно и някак неудобно лежат те до самото море и чакат... Безгласните, неми часови равнодушно гледат на нас от своите постове и тъмните им профили като че ли се сливат с безформените корпуси на топовете.

В подножието на живописните долини се виждат малки казарми. По склоновете на десния бряг войници произвеждат учение – атакуват някаква височина. Един ден те ще бъдат заставени да правят същите упражнения по склоновете на Родопите и Рила. За същото се подготвят и българските войници... В мирно време военните упражнения са една глупава и неинтересна шега, която има своята трагична и кървава развръзка на бойното поле.

Малки некрасиви постройки се разстилат по двата бряга на Босфора. Те се хвърлят на очи само с червения цвят на своите керемидени покриви. Това е началото на Цариград. Тук и там се издига лека, гиздава постройка с мавритански стил и неволно напомня за изчезналата Гренада, за поетичната Севиля³ и за всичката фантастична култура на арабите.

След половин час ние можехме да се любуваме на величествената гледка, която представлява Цариград от Босфора. Един град, който наистина заслужава името велик и царствен. Ненапразно в някогашните вражди между славяните и византийците Цариград е бил извор на непрекъснати войни и спорове. Ненапразно руските

монарси от Петра Велики до династията на Романовците⁴ мечтаят за неговото завладяване. Ненапразно Цариград се смята гордиевият възел, който докарва всички усложнения и прави разрешението на източния въпрос невъзможно. Никой град на света не може да съперничи по своето разположение със старата византийска столица. И макар лош патриот, но аз усещам, че в гърдите ми се подига зло чувство против Симеона, който е накарал да потреперят цариградските стени, но малодушно е оттеглил пълчищата си, прелъстен от скъпите дарове и очарователните византийки...

Дъжделивото, облачно време ни пречи да се насладим от хубостите на Цариград. В далечината върху полетите възвишености в сутрешната мъгла фантастично се очертават устремите към небето бели, високи джамии. Между тях се вижда и легендарната „Св. София“.

Разказват, че един знаменит скулптор, разглеждайки бележитостите на парижката изложба, бил поразен от една статуя. Той се отдалечавал от нея, блуждаел по залите и отново се възвръщал, пленен и увлечен. „Всичко, което от години се таеше в моята душа и за което аз търсех и не намирах мелодии – казвал той, – беше въплътено в този мрамор смело, свободно и просто.

– А какво изобразяваше тази статуя? – попитали скулптора.

– Какво тя изобразяваше? Не помня. Забравил съм. Не забелязах.“

Нещо подобно изпитвам и аз, когато искам да предам моите впечатления от гледката на великия град. Цялото пътуване по Босфора, напомнящ светлозелена широка река, е една привлекателна, фантастична панорама, в която погледът всеки миг открива нови картини и нови прелести.